

Kutsal Kitap ve Arkeoloji

TEVRAT DÖNEMİNDE GÜNLÜK HAYAT

MARC MADRIGAL

Kutsal Kitap ve Arkeoloji

TEVRAT DÖNEMİNDE GÜLÜK HAYAT

*“Ben ve ev halkım RAB'be kulluk
edeceğiz.”*

Yeşu 24:15

Sosyal Yapı ve Kadınların Durumu

SOSYAL YAPI

- ❖ *Bundan 3000 sene önce İsrail’de günümüzün modern dünyası gibi bir bireysellik anlayışı veya sezgisi yoktu, daha çok bir kolektif anlayış hakimdi. Toplumun en temel birimi bireyin kendisi ve iradesi değil, evi veya hanıydı (“Beyt”).*
- ❖ *Kadın rollerini etkileyen bir ikinci unsur ise İbraniler’de, dönemin diğer kültürlerinden farklı olarak bir sınıf bilincinin yer almamasıydı. Evin uşağından saray memuruna kadar her tür hizmetçi veya kul için kullanılan genel terim aynıydı: “ebed”.*

Eski Ahit dönemindeki kadınların durumunu değerlendirdiğimizde 21.yüzyıl hassasiyetlerimizi bir kenara koyup konuyu dönemin bağlamlarıyla anlamamız ve yorumlamamız lazım. Bundan 3000 sene önce İsrail’de günümüzün modern dünyası gibi bir bireysellik anlayışı veya sezgisi yoktu, daha çok bir kolektif anlayış hakimdi. Toplumun en temel birimi bireyin kendisi ve iradesi değil, evi veya hanıydı (“Beyt”).

“Beyt”i sadece ebeveynler ve çocuklar oluşturmazdı. Bir kaç nesil söz konusuydu. Temel aileye ilaveten dullar, amcalar, dayılar, halalar, teyzeler, hatta yetimler ve “geyurim” adını alan ve evin koruması altında bulunan yabancılar veya kölelerde vardı. Tipik bir ev biriminde (tüm üyeleri sayacak olursak) rahatlıkla 30-40 kişi bulunabilirdi. Her Beyt’in bir reisi olurdu. Beytlerin toplamı da bir oymak veya aşiret oluştururdu. İbranilerin toplamda 12 oymağı vardı. Beyt birimi ulusun sosyal ve ekonomik yapısının yapı taşı olduğu için haklar ve ayrıcalıklar bireyden ziyade ev veya han birimine odaklıydı. Kadınlar ve erkekler Beyt’in içersinde birlikte çalışır, farklı görevler ve sorumluluklar üstlenirlerdi. Kadınların sorumlulukları daha çok ev içersindeydi, fakat bu bir norm değildi. İbranilerin %80’i çoban

veya çiftçiydi. Bir çok kadın tarlalarda, bağlarda, vb yerlerde de çalışırdı. 30-40 kişilik aile birimi için yemek yapan belki de 2-3 kadın söz konusuydu. Dolayısıyla kadın rolleri genel bir ataergil çerçeve içerisinde olmasına rağmen, gayet esnek olabiliyordu.

Kadın rollerini etkileyen bir ikinci unsur ise İbraniler'de, dönemin diğer kültürlerinden farklı olarak bir sınıf bilincinin yer almamasıydı. Evin uşağından saray memuruna kadar her tür hizmetçi veya kul için kullanılan genel terim aynıydı: "ebed". Çevre kültürler şehir devletlerini yöneten oligarşilerden oluşurken, İsrail'de bir şehir-devleti veya oligarşi anlayışı yoktu. Sistem çok esnekti ve ulus liderleri Beytlerden çıkardı, şöyle ki Davut gibi bir çoban kısa sürede ulusun kralı olabilmıştır mesela. Aynı esneklik Miriam, Debora, Hulda gibi kadın hakimlerin ve peygamberlerin, yani kadın dini ve siyasi liderlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Buna benzer bir olayı çevre kültürlerde görmek imkansızdır.

Tevrat kadınlarla ilgili bir çok hak ve yasa bulundurmaktadır. Elbette önceden de belirtildiği gibi bu yasaları okurken 21.yüzyıl bireysel hak anlayışımızla değil İbranilerin temel hak birimi olan Beyt birimi çerçevesinde okumak lazım. Aksi takdirde kendi yüzyılımızın hassasiyetlerini metnin içine okuyup yasaların amaçladığı noktaları gözden atlamış oluruz. Musa'nın yasasında sunulan bazı kadın hakları/yasalarını şu şekilde özetleyebiliriz:

(Çıkış 20:12, 21:15, 17) Bir Anne ve Baba aynı onura sahipti. Anneye karşı işlenen suçun cezası, babaya karşı işlenen suçun cezasıyla aynıydı.

(Levililer 20:10-12, 27) Zina suçlarında kadın ve erkek aynı cezalara çarpıtılırdı (ölüm). Diğer çevre kültürlerde erkeklere verilen cezalar daha hafifti veya erkeklerin sorumlulukları daha azdı.

(Çöl. Sayım 27:1-7) Kızlar da mal sahibi olabiliyordu. 8-9 ayetlerine göre kızlara amcalarına nazaran miras önceliği veriliyordu. Dönemin çevre kültürlerinde tam tersi söz konusuydu.

(Yas. Tek. 17:6) Kadının sözü davalarda tanıklık olarak geçerliydi (Bu durum yüzyıllar sonra Hahamların görüşleriyle değişir fakat Musa'nın yasasında kadınların tanıklığını yasaklayan bir madde yoktur).

(Yas. Tek. 25:5) Eğer koca ölürse ve koca'nın kardeşi dul eşle evlenmez ise, o zaman mirasın sahibi dul kadın olurdu.

(Çıkış 22:16) Bekar bir kadın tecavüze uğradığı takdirde tecavüzcü kızın babasına başlık parasını ödeyip kadınla evlenmesi gerekirdi (O dönemde bu, kızıdan çok tecavüzüye bir ceza ve utanç kaynağı olarak algılanıyordu çünkü evlenmek demek hayat boyu kadına maddi olarak destek çıkmak demektir, böylece kadın'ın ait olduğu Beyt'in maddi yükü hafiflerdi). Bekar kadın'ın babası evliliği reddederse kadın babasının koruması altında yaşamayı sürdürebilirdi, fakat başlık parası her halükarda aile'ye (Beyt'e) ödenmesi lazımdı.

(Yas. Tek. 22:28-29) Eğer tecavüzden sonra erkek kadınla evlenirse, koca bütün boşanma haklarını kaybediyordu (yani yasal ve maddi olarak hayatının geri kalanı boyunca kadına kendi Beyt'in kaynaklarıyla bakmaya yükümlü kılınıyordu).

(Yas. Tek 10:17, 14:28, 24:17) Beyt içersinde dulların korunmasına ve desteklenmesine yönelik yasalar vardı.

(Mısır'dan Çıkış 38:8, Çöl. Sayım 6:2) Kadınlar tapınak kapılarında hizmet edebiliyorlardı ve dini antlar içebiliyorlardı.

KAYNAKÇA:

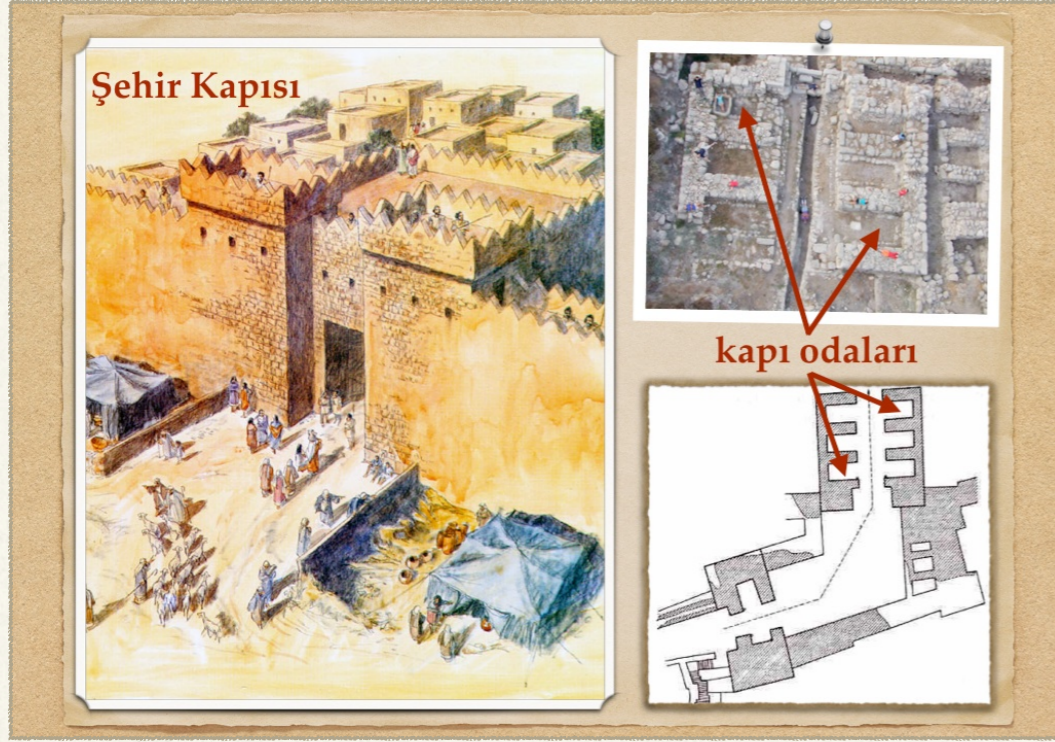
*King, Philip ve Stager, Lawrence E. "Of Fathers, Kings and the Deity: The nested households of ancient Israel." *Life in The Ancient World*. (2013) say. 22-29

*Türkçe Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Eski ve Yeni Çevirisi.

Adalet Sistemi ve Şehir Kapıları

Günümüzün adalet sistemini göz önüne getirdiğimizde akla HSYK, adalet sarayları, yargıçlar, avukatlar, sanıklar gibi kavramlar gelir. Üç aşağı beş yukarı günümüzün adalet sisteminin nasıl işlediğini biliyoruz. Peki ya eski İsrail’de ki mevcut olan sistem? Kim kimleri yargılardı? sistem nasıl işlerdi? yargı için nerede toplanılırdı? Bunları hiç düşündünüz mü?

Tarihsel süreci göz önünde bulundurduğumuzda İbrânilerin ilk yargıcı Musadır. Musa zamanla bu görevi atadığı diğer yargıçlara devreder ve kendisi sadece en önemli duruşmaların başında yer alır (Mısır’dan Çıkış 18:1). Musa sonrasında Hakimler dönemine gireriz. Bu dönemde İbraniler Kenanda yerleşmeye başlar ve kentler oluşur. Kentler Beyt’lerden (ailelerden) oluşur. Her Beyt reisi veya ihtiyarı aile içersindeki sorunları yargılayan yargıç olur. Birden fazla Beyt’i ilgilendiren bir olayda ise Beyt’lerin ihtiyarları toplanır ve bir jüri oluşturup, duruşma Beyt reislerinin verdiği ortak kararlarla sonuçlanır. Beyt ihtiyarları anlaşmalarda ve ant içmelerde tanık olurdu (Yas.Tek. 25:5-10; Rut 4:1-12); sanığın suçlu veya suçsuz olduğuna karar verirlerdi (Yas.Tek. 19:01; 22:13-21; Yeşu 20:1-6); ve sanık suçlu bulunduğu takdirde cezayı yürütürlerdi (Yas.Tek. 25:1-3; 22:13-21).

ADALET SİSTEMİ

- ❖ *Mahkemeler bir mahkeme binasında değil (ki böyle bir bina veya kavram o dönemde yoktu), şehir kapılarında görülürdü. İşgalcilere karşı kentin bir korunma parçası olmanın yanı sıra, şehir kapıları Kutsal Kitap döneminde bir çok faaliyeti yerine getiriyordu. Kapıların iç kesminde yanlarda sıralı odalar mevcuttu ve bu odalarda farklı farklı işlemler gerçekleşirdi. Bu odalarda önemli ticari işlemler gerçekleşir, antlaşmalar mühürlenir, mahkemeler toplanır, ve önemli kamu duyuruları yapılırdı.*

İhtiyarlar anlaşmazlıkları bütün toplumun adil olarak göreceği ve toplumun huzurunu kaçırmayacağı bir şekilde çözmeye gayret ederlerdi. Bu sistem kral Yehoşafat'ın reform dönemine kadar devam eder (2 Tarihler 19). Yehoşafat kentlere profesyonel yargıçlar atar, Kudüs şehrinde ise merkezi bir mahkeme kurulur ve bu mahkemeye tapınak görevlileri olan Levililer yargıç olarak atanırdı.

Dava sürecinde tanıkların olması çok önemli bir husustu. Yasa'nın Tekrarı 19:15-19 şöyle açıklar: "Herhangi bir suç ya da günah konusunda birini suçlu çıkarmak için bir tanık yetmez. Her sorun iki ya da üç tanığın tanıklığıyla açıklığa kavuşturulacaktır. Eğer yalancı bir tanık kötü amaçla birini suçlarsa, aralarında sorun olan iki kişi RAB'in önünde kâhinlerin ve o dönemde görevli yargıçların önüne çıkarılmalı. Yargıçlar sorunu iyice araştıracaklar. Eğer tanığın kardeşine karşı yalancı tanıklık yaptığı ortaya çıkarsa, kardeşine yapmayı tasarladığını kendisine yapacaksınız. Aranızdaki kötülüğü ortadan kaldırmalısınız."

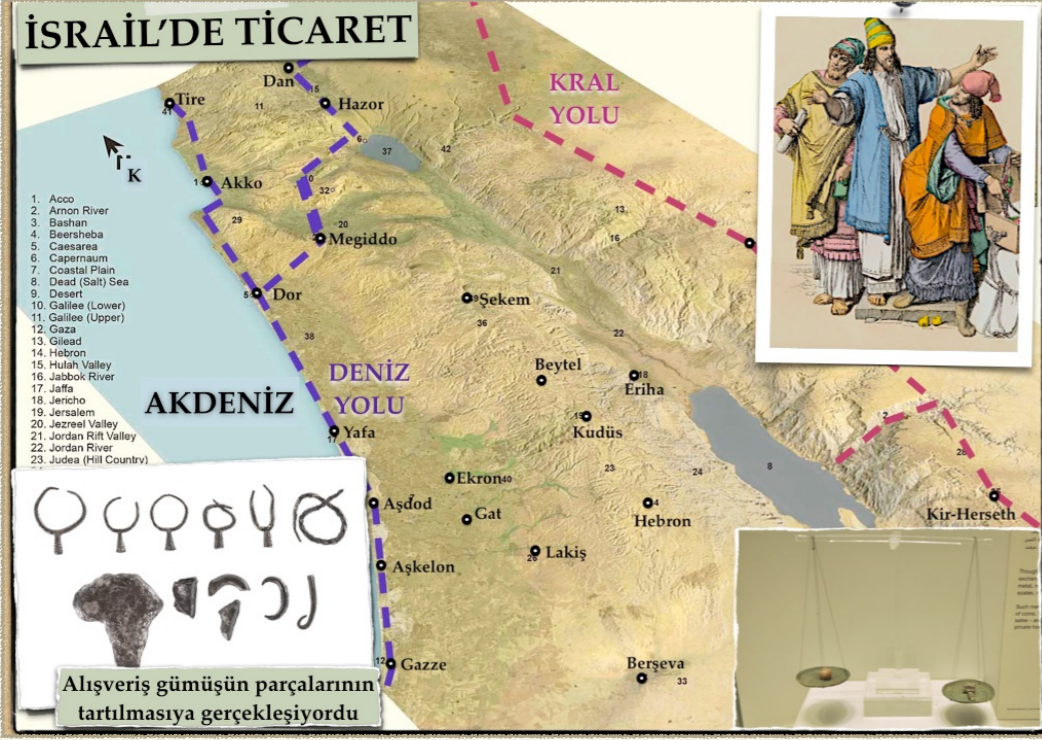
Mahkemeler bir mahkeme binasında değil (ki böyle bir bina veya kavram o dönemde yoktu), şehir kapılarında görülürdü. İşgalcilere karşı kentin bir korunma parçası olmanın yanı sıra, şehir kapıları Kutsal Kitap döneminde birçok faaliyeti yerine getiriyordu. Kapıların iç kesiminde yarlarda sıralı odalar mevcuttu ve bu odalarda farklı farklı işlemler gerçekleşirdi. Bu odalarda önemli ticari işlemler gerçekleşir, antlaşmalar mühürlernir, mahkemeler toplanır, ve önemli kamu duyuruları yapılırdı. Yani bir nevi belediye binası,

borsa, ve mahkeme karması olan merkezi ve önemli bir yapıydı

KAYNAKÇA:

- *Butler, Trent C. Editor. Entry for 'Court Systems'. Holman Bible Dictionary. <http://www.studylight.org/dic/hbd/view.cgi?n=1434>. 1991.
- *Hoerth, Alfred J. "Archaeology and The Old Testament." Baker Academic, 2009. sf. 97.
- *Türkçe Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Eski ve Yeni Çevirisi.

3. BÖLÜM

TİCARET YAŞAMI

- ❖ *Dönemin en önemli ticari rotaları Kral yolu ve Deniz yoluydu. Kral yolu Arap yarımadası ve Kızıl denizden gelen yolların buluşma noktası olan Akaba körfezinde başlayıp, Sam şehrinde Deniz yolu ile birleşmekteydi.*
- ❖ *Temel ağırlık ve dolayısıyla para birimi “şekel” diye adlandırılıyordu. Şekel yaklaşık 11.5 gr ağırlığındaydı. Yeremya peygamber mesela bu yöntemle bir tarla satın almıştır: “Böylece Anatot'taki tarlayı amcamın oğlu Hanamel'den satın aldım. Tarlaya karşılık kendisine on yedi şekel gümüş tartıp ödedim” (Yeremya 32:9).*

Ticaret Hayatı

Tarla işi ve el sanatları üretimi eski İsraililerin yaşamlarında merkezi bir öneme sahipti. İbranilerin ekonomisi hasat, metal, ve seramik ticaretine bağlıydı. Hakimler döneminde İbranilerin yerleştiği tepeler çam, meşe ve sakız ağaçlarından oluşan kalın bir maki ile kaplıydı. Toprak koyun yetiştirmek için çok kayalıydı. Dolayısıyla Mısır'ı terk ettiklerinde çoban olarak tanınan İbraniler, Filistin topraklarında yerleştiklerinde çiftçi oldular. Burada buğday, arpa, yulaf, çavdar, zeytin, hurma, nar, üzüm, ve incir yetiştirdiler.

Dönemin en önemli ticari rotaları Kral yolu ve Deniz yoluydu. Kral yolu Arap yarımadası ve Kızıl denizden gelen yolların buluşma noktası olan Akaba körfezinde başlayıp, Sam şehrinde Deniz yolu ile birleşmekteydi. İsrail'in doğusunda yer alan Edom, Moav, Ammon gibi krallıklar maddi yönden bu yola muhtaçlardı. Çölde Sayım 20:17-21'de bu yoldan bahsedilir. Musa ve İbraniler çölde 40 sene gezindikleri dönemde bu yoldan geçmek için izin isterler, fakat Edomlular buna müsaade etemez. Böylece İbraniler ve Edomlular arasında geçen tarihi düşmanlık başlamış olur: “İzin ver, ülkenden geçelim. Tarlalarından, bağlardan geçmeyeceğiz, hiçbir kuyudan da su içmeye-

ceğiz. Sınırından geçinceye dek, sağa sola sapmadan Kral yolundan yolumuza devam edeceğiz.’ Ama Edom Kralı, “Ülkemden geçmeyeceksiniz!” diye yanıtladı, “Geçmeye kalkışırsanız kılıçla karşınıza çıkarım.” İsraililer, “Yol boyunca geçip gideceğiz” dediler, “Eğer biz ya da hayvanlarımız suyundan içersek karşılığını öderiz. Yürüyüp geçmek için senden izin istiyoruz, hepsi bu.” Edom Kralı yine, “Geçmeyeceksiniz!” yanıtını verdi. Edomlular İsraililer'e saldırmak üzere kalabalık ve güçlü bir orduyla yola çıktılar. Edom Kralı ülkesinden geçmelerine izin vermeyince, İsraililer dönüp ondan uzaklaştılar.”

Deniz yolu ise Mısır'ı Suriye, Anadolu ve Mezopotamya ile bağlayan yoldu. Bu yolun bir diğer ismi “Filistlilerin yolu” idi çünkü güzergah üzerinde Gazze, Aşdod, Aşkelon, Yafa gibi Filistli kentler bulunmaktaydı. Daha sonrasında Hazor ve Dan gibi önemli Yahudi kentlerden geçirdi ve Şam şehrinde Kral yoluyla birlikte birleşip Anadolu'ya veya Mezopotamya'ya kadar devam edilebilirdi. Bu yola hakimlik kurmak isteyen Mısırlılar ve Hititliler MÖ 1250 senelerinde Kadeş'te savaşmışlardır. MÖ 12.-11.yy İbraniler ile Filistlilerin arasında geçen çekişmenin nedenlerinden bir tanesi de bu yoldur. Filistliler kıyıya sahipken, İbraniler tepelerde yerleşmişlerdir. İbraniler ticaretten bir pay isterken, Filistliler ise ekonomik bir tehdit olarak gördükleri İbranilerin kentlerini fethetmek isterler.

Eski İsrail'de, ticari işlemler pazarlarda değil kent kapılarında gerçekleşirdi. Kapıların kentler için büyük önemi vardı. Kapıların iç kesminde yanlarda sıralı odalar mevcuttu ve bu odalarda ticari işlemler gerçekleşir, antlaşmalar

mühürlernir, mahkemeler toplanır, ve önemli kamu duyuruları yapılırdı. Yani bir nevi belediye binası, borsa, ve mahkeme karması olan merkezi ve önemli bir yapıydı. [3] Bir para sisteminin yokluğunda alışveriş gümüşün tartılmasıyla gerçekleşirdi. Temel ağırlık ve dolayısıyla para birimi “şekel” diye adlandırılıyordu. Şekel yaklaşık 11.5 gr ağırlığındaydı. Yeremya peygamber mesela bu yöntemle bir tarla satın almıştır: “Böylece Anatot'taki tarlayı amcamın oğlu Hanel'den satın aldım. Tarlaya karşılık kendisine on yedi şekel gümüş tartıp ödedim” (Yeremya 32:9). Tabii ki bu sistemin dezavantajı tartı ve ağırlıklarla oyanabilmesi ve bunun sonucunda halkı aldatan yolsuz hükümdarların ve tüccarların ortaya çıkmasıydı. İsrail'de yapılan arkeolojik kazılarda 11.5 gram'a uymayan pek çok şekel keşfedilmiştir. Eski Ahit'te peygamberler bu yolsuzlukla ilgili konuşmuş ve tövbe etmeyenleri Tanrı'nın gelecek olan yargısıyla uyarmışlar. Bu örneklerden bir tanesi Amos'tur: “Diyorsunuz ki, ‘Yeni Ay Töreni geçse de tahılımızı satsak, Şabat Günü geçse de buğdayımızı satışa çıkarsak. Ölçeği küçültüp fiyatı yükseltsek, hileli tartı kullanıp yoksulları gümüş, mazlumları bir çift çarık karşılığında satın alsak. Buğday yerine süprüntüsünü satsak.’ Yakup soyunun gurur duyduğu RAB kendi başı üstüne ant içti: ‘Onların yaptıklarının hiçbirini asla unutmayacağım.’” (Amos 8:5-7)

KAYNAKÇA:

*Anson F. Rainey ve R. Steven Notley. "Carta's New Century Handbook and Atlas of the Bible." 2007. sf.76

*Hoerth, Alfred J. "Archaeology and The Old Testament." Baker Academic, 2009. sf. 97.

*The Zondervan Pictorial Encyclopedia of the Bible, vol. 5, "Weights and Measures," Grand Rapids, MI: Zondervan, 1976.

*Türkçe Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Eski ve Yeni Çevirisi.

4. BÖLÜM

Kölelik

KÖLELİK

- ❖ *21. yüzyılın bankalara kredi borçlanması, askerlik, veya hapis sistemi gibi şeyler bundan 3000 sene önce yaşayan insanlar tarafından kölelik sistemi olarak tanımlanırdı*
- ❖ *Gelelim İbranice’de ki köle kelimesine: “ebed”. Bu kelimenin aslında tam Türkçe karşılığı “senetli uşak” (İng. bondservant) gibi bir şeydir ve çok geniş bir anlama sahiptir. Hem bir evde hizmet eden köle hem de Krallık sarayında hizmet eden bir memura (“ebed hammelek”) aynı şekilde “ebed” denilebiliyordu.*

Şüphesiz Kutsal Kitap’ta en çok itiraz edilen konular başında kölelik gelir. İnsan ister istemez düşünür, Tanrı iyise neden kölelik sistemine müsaade eder? Elbette bu konu hakkında bahsederken ilk önce antik dünyada ki kölelik anlayışını tanımlamamız lazım.

21. yüzyılda kölelik dediğimizde aklımıza 18-19. yüzyıllarda özellikle zencilerin kırbaç ve korkunç işkenceler altında çalıştıkları dönemler ve koşullar gelir. Halbuki bu Eski Ahitteki kölelik kavramından çok uzak bir kavramdır. Eskiler 18. ve 19. yüzyıllarda yaşananları görseler herhalde şok olurlardı. Aslında ilginç olanı, eski dönem köleliğinin bugün başka isimler altında devam etmesidir. Mesela 21. yüzyılın bankalara kredi borçlanması, askerlik, veya hapis sistemi gibi şeyler bundan 3000 sene önce yaşayan insanlar tarafından kölelik sistemi olarak tanımlanırdı.

Gelelim İbranice’de ki köle kelimesine: “ebed”. Bu kelimenin aslında tam Türkçe karşılığı “senetli uşak” (İng. bondservant) gibi bir şeydir ve çok geniş bir anlama sahiptir. Hem bir evde hizmet eden köle hem de Krallık sarayında hizmet eden bir memura (“ebed hammelek”) aynı şekilde “ebed” denilebiliy-

ordu. Neden senetli kölelik? çünkü Eski Antlaşmada köleliğin hedefi maddi veya toplumsal bir borç ödemektir. Eğer birisine borçluysanız kendinizi veya ailenizi borçlu olduğunuz kişiye bir müddet köle olarak satabilirdiniz (buna bir nevi Antik dünya'nın banka kredisi ödeme sistemi olarak algılayabiliriz, ve günümüzdeki kredi sisteminden farklı olarak faiz diye bir şey veya haciz yoktu!). İbraniler en fazla 7 yıl köle olabiliyorlardı (Mısır'dan Çıkış 21:7), yabancılar ise borçları ödene kadar (Levililer 25:46). Ne varki Musa'nın yasasında aynı zamanda "Jübile yılı" adında bir madde de vardı. Bu maddeye göre 50 senede 1 Jübile yılı kutlanır ve bu yılda bütün kölelerin borçları affedilir ve hepsi ister 1 sene ister 10 sene sahiplerine hizmet etmiş olsun özgür kılınır (Levililer 25:10). Yani bir nevi günümüzün anlayışıyla evrensel bir banka borcu affi diyebiliriz.

Köleler bir çok görev üstlenebiliyordu. Bazıları aile muhasebecisi, aile hekimi, öğretmen, bakıcı, hemşire, ahçı, genel hizmetçi, temizlikçi, inşaatçı gibi görevlere üstlenirlerdi. Köleleri veya "senetli uşakları" şiddetten ve adaletsizliklere karşı koruyan yasalar mevcuttu. Mesela sahibi tarafından yaralanan köle otomatikman serbest kılınıyordu (Mısır'dan Çıkış 21:26,27). Köleler haftada 6 gün çalışır, Şabbat gününde tatil yaparlardı. Çalışma şartlarından memnun olan köleler borçları bittikten sonra bir maaş karşılığında aynı sahibin evinde çalışmayı isterlerse sürdürebiliyorlardı. Nitekim böyle yapanlar, evin sahibiyle ant içip eve olan bağlılıklarının bir sembolü olarak kulaklarını delerlerdi (Mısır'dan Çıkış 21:5-6). Ant içen köleler ailenin bir parçası olup belirli koşullara göre mirasçı bile olabiliyorlardı. Görevleri veya borçları tamamlama-

madan hizmet ettikleri evden ayrılan köleler ise suçlu sayılıp cezalara maruz kalırlardı. Bir başka kölelik türü ise savaş mahkûmları ve suçlulara yönelik olan kölelikti. Elbette, hapis sistemi o dönemde olmadığından dolayı toplumsal borçlar yine aynı kölelik sistemiyle gideriliyordu. Fakat savaş mahkûmlarını veya suçluların kölelik yıllarını kısıtlayan bir madde yoktu. Sadece ve sadece Jübile yılı denk geldiğinde özgür kılınabilirlerdi.

Sonuç olarak dönemin bağlamlarıyla inceleyecek olursak Musa'nın yasasındaki kölelik kavramının 18 yy. da ki kölelik sisteminden çok bugünkü banka kredi sistemi veya toplumsal ahlaki borçları ödemeye yönelik kurulmuş olan askerlik veya hapis sistemlerine daha çok benzediğini görmekteyiz.

KAYNAKÇA:

*King, Philip ve Stager, Lawrence E. "Of Fathers, Kings and the Deity: The nested households of ancient Israel." *Life in The Ancient World*. (2013) sf. 22-29

*Türkçe Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Eski ve Yeni Çevirisi.

Yemek Kültürü

YEMEK KÜLTÜRÜ

- ❖ *İbrani yemek kültürü'nün köşetaşı ekmektir. Ekmeklerin çoğu arpadan yapılır; buğday'dan yapılanlar daha pahalı olduğu için daha az tüketirdi. Ekmeklerin hamur karışımına, baklagiller kuru meyveler, rezene, veya kimyon ekleyerek çeşitlerini üretirlerdi. Ekmek her öğünde olmazsa olmazlardandı.*
- ❖ *Et tüketimi nadirdi. Et sadece düğünler veya dini bayramlar gibi özel günlerde tüketirdi.*

Ülkemizi düşündüğümüzde ilk akla gelen şeylerden biri tabii ki zengin yemek kültürümüzdür. Orta Doğu, Kardeniz, Orta Asya ve Avrupa ile olan yakın konum ve temaslar Türk mutfağını zenginleştirmiş ve çeşitlendirmiştir. Kebaplardan mezelere, pide çeşitlerinden corbalara ve tatlılara; Türk mutfağı dünya'nın sayılı mutfakları arasında yerini almıştır. Peki eski İbranilerin yemek kültürünü acaba hiç merak ettiniz mi? Acaba yemekleri nasıldı? Bir bakalım...

İbrani yemek kültürü'nün köşetaşı ekmektir. Ekmeklerin çoğu arpadan yapılır; buğday'dan yapılanlar daha pahalı olduğu için daha az tüketirdi. Ekmeklerin hamur karışımına, baklagiller kuru meyveler, rezene, veya kimyon ekleyerek çeşitlerini üretirlerdi. Ekmek her öğünde olmazsa olmazlardandı. Gün içerisinde iki temel yemek saati vardı. Çoğu çiftiçi olan İbraniler, günün ilk ışığında çalışmaya başlayıp, saat 9 sularında mola verip tarlalarda kahvaltı yaparlardı. Kahvaltı zeytinyağ ve sirkeye batırılan ekmekten oluşurdu (Rut 2:14). Yanındada ise zeytin, incir, soğan, veya siyah turp tüketilirdi. Akşam yemeği ise measiden sonra ailece evde yenirdi. Akşam yemeği genellikle corbalar, soğan ve sarmısaklı mercimek veya diğer bakliyatlar-

dan yada sebzelerden yapılan sulu yemeklerden oluşurdu. Kullanılan temel sebzeler kabak, pırasa, sarımsak soğan, siyah turp, ve mantar gibi sebzelerdi. Salata kültürü diye bir şey yoktu. Yabanıl marul veya roka gibi bitkiler daha çok yemeklere tat katmak için kullanılırdı. Sofrada herkes ekmeğini alıp ortak tencerede bulunan yemeğe daldardı. Ana yemeğin yanı sıra peynirler, hurma ve incir gibi kuru meyveler, ve mevsimine göre nar, kavun veya üzüm gibi meyvelerde tüketilirdi. MÖ 4.yüzyıldan itibaren, özellikle Persler'in etkisiyle yemeklere pirinç de dahil olmuştur.

Tükenen etler çoğunlukla kurutulmuş balık, kuzu ve keçi eti idi. Zenginler geyik veya ceylan eti gibi av etleride tükettirdi ama bunları yiyenler sayıca çok azdı. Tavuk MÖ 2.yüzyılda Grekler ve Romalıların etkisiyle İbrani sofralarında yerini bulmuştur. Yumurta ise bir lükstü. Nadiren yenen yumutaların çoğu bıldırcın, bazıları ise ördek ve kaz yumutalarıydı. Yemeklere kullanılan baharatların başında Ölü Deniz'den elde edilen tuz; ayrıca kişniş, kimyon, dereotu, çözdük, nane, siyah hardal, safran ve kekikte mevcuttu.

Tatlılar genellikle düzleştirilmiş kuru meyvelerden (üzüm, incir, hurma ve kayısı) yapılan pestillerden oluşurdu. Aralarında en yaygını incir pestiliydi (1 Samuel 30:12). Bu pestiller aynı zamanda enerji sağlayan atıştırmalardı. "Dvaş" adı verilen bal ise bir diğer tatlı türüydü. Dvaş pestiller için kullanılan aynı meyvelerin şerbet haliydi. Şeker yerine bir tatlandırıcı olarak kullanılıyordu ayrıca ekmeği dvaş'a batırıp tatlı olarak da yenebilirdi. Kutsal Kitap'ta vaat edilen Kenan toprakları "süt ve bal akan ülke" olarak tasvir edilirler (Çıkış

33:3). Burada kullanılan "bal" sözcüğü "dvaş"dır. Yani İbrani anlayışında bal sadece arı balı olarak değil, aynı zamanda meyvelerden elde edilen bu şerbet için kullanılmaktaydı.

İbraniler genellikle ırmaklardan, sarnıçlardan ve kuyulardan su içerlerdi. Süt de yaygın olarak tüketirdi (Hakimler 5:25). Sütler genellikle ilk bahar ve yazın tüketilirdi ve ayran kıvamında yapılırlardı. Az da olsa meyve suyu tüketimi de gözlenmektedir. Fakat İbranilerin en fazla tükettiği içecek şaraptı. İbranilerin yaygın ve zengin bir şarap kültürleri vardı. Şaraplar genellikle üzümünden bazen de nardan yapılırdı. ve fermentasyondan önce kaynatılırlardı. Şarapların çeşitleri ise içlerine baharat veya farklı dvaşların katılmasıyla oluşurdu. Arkeolojik kazılarda birada keşfedilmiştir fakat az tüketildiği anlaşılmaktadır. Şarap'ta ki alkol oranı günümüzdeki şaraplara göre daha düşüktü. Helenistik dönemde şarap yapma teknikleri değişir ve alkol oranları günümüzdeki şaraplara eş değer bir orana yükselir. Neticesinde 2.yüzyıldan itibaren İbraniler böylece şaraplarını suyla karıştırmaya başlarlar.

KAYNAKÇA:

*Borowski, Oded (2003). "Daily Life in Biblical Times." sf. 73-74.

* Edelstein, Gershon, Gibson, Shimon. "Ancient Jerusalem's Rural Food Basket." Biblical Archaeology Review, Jul/Aug 1982, 46-54.

* Marks, Gil (2010). “Encyclopedia of Jewish Food.” sf. 70–71.

* Türkçe Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Eski ve Yeni Çevirisi.

Dini ve Törenselle Yasalar

DİNİ VE TÖRENSEL YASALAR

- ❖ *Tevrat'ta İbraniler için yılın en önemli günü ve dini bayramı Kefaret günüydü. O gün, başkahin halkın günahları için bir kefarete ritüeli gerçekleştirirdi ve bu ritüel sayesinde halk ilahi olarak aklanmış ve temizlenmiş sayılırdı.*
- ❖ *Temizlik yasalarının iki temel nedeni vardır: (1) Törenselle temizlikle topluluğun Tanrıyla doğrudan ilişki içersinde bulunan kutsal bir cemaat olduğunu hatırlatmak, ve (2) O dönemin koşullarını göz önünde bulundurarak hijyenli bir toplumsal ortam sağlamak.*

Tevrat'ta İbraniler için yılın en önemli günü ve dini bayramı Kefaret günüydü. O gün, başkahin halkın günahları için bir kefarete ritüeli gerçekleştirirdi ve bu ritüel sayesinde halk ilahi olarak aklanmış ve temizlenmiş sayılırdı.

Kefaret günü ile ilgili bahisler Levililer 16. bölümünde geçer. İbranice 'kaffar' kelimesinden gelen 'kefarete' "örtmek" demektir. O gün başkahin iki kurban seçiyordu. Halkın ve kendi günahlarını itiraf edip birinin üzerine el koyarak dua ediyordu. Bununla günahın kurban üzerine geçtiği simgeleniyordu. Bu kurban çöle saliveriliyordu, bununla da Tanrı günahları haktan uzaklaştırdığını simgeleniyordu.

İkinci kurban, Tanrı'ya ulaşan yolun bir simgesi olan tapınağın avlusunda kesilip, kanı bir leğende tapınağın "En Kutsal Yer" denilen iç odaya götürülüyordu. Bu odaya başkahin dışında kimse giremezdi; girmeye çalışanlar gökten inen bir ateşle anında ölürdü. Üstelik başkahin yalnız senede bir kere girebiliyordu: Kefaret günü'nde. En Kutsal Yer'de Antlaşma Sandığı bulunuyordu. Üstünde de "Keruv" adı verilen iki melek figürü vardı. Sandığın içinde Tanrı'nın Musa'ya verdiği 10 emir

levhası vardı. İki melek sandığın içine bakar vaziyette yapılmıştı; bir nevi sandığın içindeki on emre bakıp halkı suçlu buluyorlardı. Yasa aç gözlü olmayın diyordu, halk ise aç gözlülük yapıyordu; Yalan söylemeyin diyor, halk ise yalan söylüyordu; Haksız yere tanıklık etme diyordu; halk dedikodu yapıyordu. Kısacası On emir karşısında herkes suçlu düşüyordu! Kan, sandığın üstündeki tepsiye dökülüyordu. Tanrısal kutsallığı temsil eden keruvlar 10 emrin yerine artık günahın bedeli olan kanı görüyor, sembolik açıdan halkı da suçlu görmüyorlardı! Kan Tanrı'nın kutsal buyruklarını "örtmüştü" Bu törene bu yüzden "kefarete" deniliyordu. Emirleri kıran davranışlar halkın ölmesini hak ettirirken, kan halkın günahlarını örtüp, akılıp temizliyordu. Böylece toplumsal olarak Tanrı ile olan ilişkilerini ve antlaşmalarını sürdürebiliyorlardı.

Eski Ahit'i okuduğumuzda akla takılan sorulardan bir kaç tanesi temizlik yasalarıyla ilgili olur. Mesela cinsel ilişkiden sonra erkek ve kadın suda yıkanır ve bütün bir gün topluluktan ayrı tutulur (Levililer 15:16-18). Aynı şekilde kadınlar adet dönemlerinde de yıkanıp 7 gün boyunca topluluktan ayrı tutulur, çarşafı ve giyisileride temizlenir (Levililer 15:19-24). Buna başka benzer yasaları da eklemek mümkündür. Bu kişilerin ayrılık dönemi sona erdiğinde kurban kesilip topluluğa tekrar kabul edilirdi. Peki bu garip uygulamaların nedeni nedir? Neden Tanrı böyle bir şey buyursun ki?

Öncelikle şunu belirtmek lazım. Bahsi geçen akıntılar bir erkek veya bir kadını günahkâr yapmazdı sadece törensel olarak kirli yapardı. Dolayısıyla bu yasaların en önemli amacı

(1) törensel temizliği sağlamaktı. Eski dünyada dini ortamlara girmek için törensel olarak temiz olmak şarttı. Mesela Eski Mısır'da rahipler tapınaklara girmeden önce fiziksel olarak temiz olmaları gerekirdi. Bunu yapmak için rahipler baştan aşağı traş olurlardı ve suyla temizlenirdi. Tapınak dışında normal aile hayatlarına devam ederken, yine cinsel ilişkiler sonrasında temizlenmeleri gerekir ve sadece törensel temizlikle tekrar tapınaktaki rahiplik görevlerine devam edebilirlerdi. Rahip sınıfından olmayalar veya törensel olarak kirli olanlar tapınaklara asla giremezdi. Benzer temizlik ritüelleri Firavun'un sarayına girmeden önce de yapılırdı. Neden mi? Firavun aynı zamanda bir tanrı olduğundan saray "kutsal toprak" veya "tapınak" olarak da sayılırdı. Dolayısıyla firavun huzuruna girmek isteyenler öncesinde törensel bir temizlikten geçmeleri lazımdı.

Mısır ortamından çıkan İbraniler'e Tanrı devrim niteliğinde bir şey söyler: "Siz benim için kâhinler [rahipler] krallığı, kutsal ulus olacaksınız." (Mısır'dan Çıkış 19:6) Tanrı İbrani halkıyla bir antlaşma yapar. Bu antlaşma sonucu halk seçilmiş bir "rahipler topluluğu" olur. Eski Mısır'da ki algıdan farklı olarak Tanrı'nın İbraniler arasındaki varlığı tapınak veya saraylara kısıtlı değildir. Cemaat neredeyse, orası "kutsal toprak" olarak algılanır. Elbetteki Tanrı'nın varlığını simgeleyen bir merkezi antlaşma çadırı vardır. Fakat Tanrı aralarında mabet ettiği için sadece merkezi antlaşma çadırı değil, bu çadırın etrafında kurulan aile çadırları veya yurtlarda "kutsal toprak" olarak algılanır. Dolayısıyla törensel temizliğin amacı topluluğun Tanrıyla doğrudan ilişki içersinde bulunan kutsal bir cemaat olduğunu hatırlatmaktır.

Ve doğrudan Tanrıyla ilişki içersinde olan bu “rahipler topluluğu’nun” hem ahlaki olarak (10 emir, vs.) hem de fiziksel olarak (temizlik yasaları) pak olmaları gerekiyordu.

Temizlik yasalarının ikinci bir genel amacı ise (2) hijyenli bir ortam sağlamaktı. Bundan 3000 sene önce günümüzdeki gibi hastaneler veya ilaçlar yoktu. Kan akıntıları, adetler vs. insan vücudunu güçsüzleştirip farklı hastalıkların kapılmasına yol açabilirdi, özellikle de insanların birbirine yakın, dar alanda yaşadıkları ortamlarda. Dolayısıyla uzaklaştırma ilk etapta önce uzaklaştırılanın sağlık yararına, ikinci bir etapta ise olası bulaşıcı hastalıkların topluluğa yayılmasını önlemek içindi. Burada bir not düşürmek lazım. Uzaklaştırma topluluktan bir soyutlaştırma değildi. Sadece bir müddet kamp yerinden uzaklaştırmaktı (ki bu yasalar verildiğinde İbraniler merkezi Antlaşma çadırı çevresinde kurulan kendi aile çadırlarında veya yurtlarında yaşarlardı). Topluluktan ayırt edilen kişiye bekleme süresi tamamlayıncaya kadar, gıda, su, vb. ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle aile yakınları tarafından ziyaret edilirdi. Yani burada ki uzaklaştırma toplumsal bir soyutlaştırma veya dışlanma olarak algılanmıyordu. Aksini yorumlamak 21. yüzyıl hassasiyetlerimizi metnin içine okumak olur.

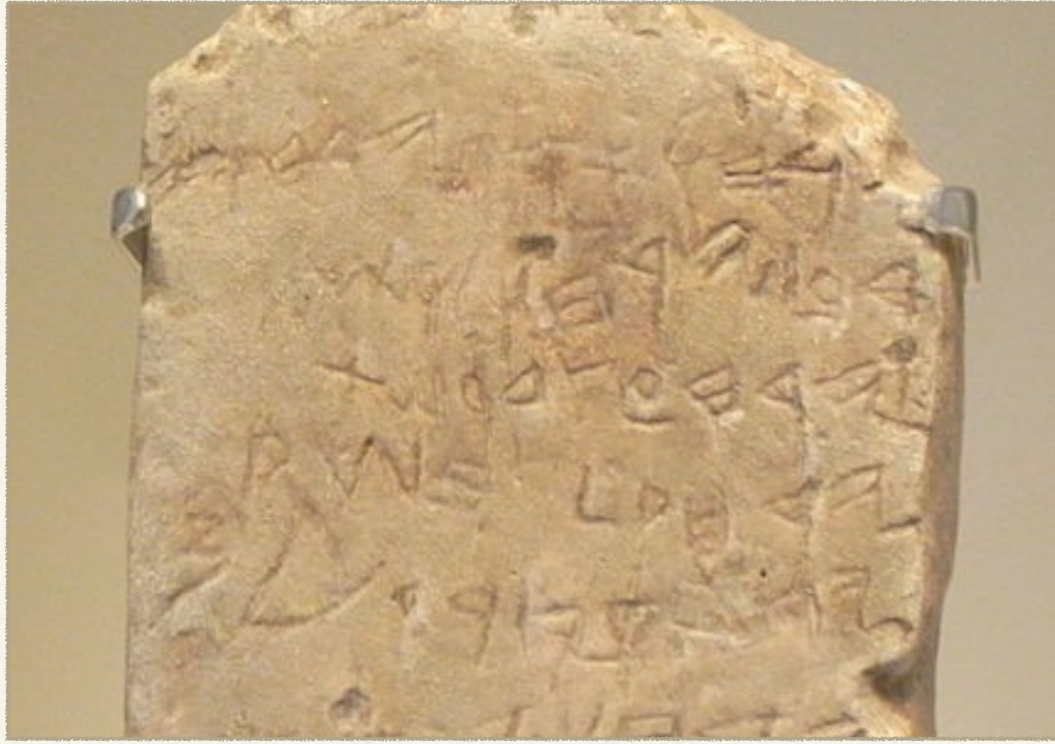
Sonuç olarak toparlayacak olursak temizlik yasalarının iki temel nedeni vardır: (1) Törenselleştirilmiş temizlikle topluluğun Tanrıyla doğrudan ilişki içersinde bulunan kutsal bir cemaat olduğunu hatırlatmak, ve (2) O dönemin koşullarını göz önünde bulundurarak hijyenli bir toplumsal ortam sağlamak. Böylece tarih ve arkeolojinin özellikle Kutsal Kitab’ı doğru

yorumlamamızda ne kadar faydalı bir bilimsel dal olduğunu da bir kez daha gözler önüne sermiş oluyoruz.

KAYNAKÇA:

- *Fried S., Lisbeth. “Why Did Jospeh Shave?” *Exploring Genesis: The Bible’s Ancient Traditions in Context*. (2013) sf. 24–32.
- *Madrigal, Carlos. “Tanrı’nın Kurtuluş Tasarısı.” Haberci. sf. 28-29.
- *Türkçe Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Eski ve Yeni Çevirisi.

Yazı Kültürü

YAZI KÜLTÜRÜ

- ❖ *M.Ö. 925 senesine dayanan Gezer Takvimi dünyada en eski İbranice yazıtlarındandır ve İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir.*
- ❖ *Emile Peuche göre Khirbet Qeiyafa yazıtı İsrail’de hakimlik sisteminden bir krallık sistemine geçişi yansıtmakta*
- ❖ *İbranilerin çoğu okur yazar değildi. Keşfedilen en eski yazıtlar MÖ 10-11. yüzyıla kadar geriye gitmektedir.*

İbranilerin çoğu okur yazar değildi. Yazma okuma bilenler daha çok katipler, hükümet görevlileri ve bazı peygamberlerdi. Keşfedilen en eski İbranice yazıtlar MÖ 10-11. yüzyıla kadar geriye gitmektedir. Bu yazıtlarda ilginç olan unsur günümüzün İbranice veya Aramice yazıtından ziyade, Fenikiye alfabesinden ilham alınmış harflerin kullanılmasıdır. En erken yazı örneklerinde zaman zaman sağdan sola, zaman zaman ise soldan sağa yazıldığı tespit edilmiştir. Fenikiye alfabetik harflerinin çıkış noktası Mısır hiyeroglifleri olabileceği düşünülmektedir. Nitekim, Kudüs’te bir şarap sürahisinde keşfedilen ve Opfel yazıtı diye adlandırılan bir yazıtta Hiyeroglif ve alfabetik yazıtının arasında seyreden ideogramlar mevcuttur. Bu ideogramların gösterdiği şey, İbrani yazıtının aslında Mısır’dan ilham almış olmasıdır. Fakat bu yazıt bu güne kadar keşfedilmiş tek Paleo-İbrani yazıt değildir.

2008 yılında Demir çağında İbrani bir yerleşke olan Khirbet Qeiyafa’da yapılan kazılarda bir kırık çömlek parçası üzerinde MÖ 11.yy dayanan bir yazıt keşfedilir. Yazıt şehir valisine yönelik bir mesajdır. Proto-Kenan dilinde yazılan yazıtta bir çok İbranice fiil keşfedilir. Neticede uzmanlar yazıtın ilkel bir İbrani-

ce'nin olabileceği görüşünde birleşir. Yazıda dikkatimizi çeken iki unsur hem bir Hakimden hem de bir Kraldan bahsetmesi. Profesör Emile Peuche göre yazı İsrail'de hakimlik sisteminden bir krallık sistemine geçişi yansıtmakta, hatta belki de Saul'un kral olarak seçildiğini duyuran çevre kentlere bir rapor olabileceğini düşünmekte. Uzmanlara göre bu yazıt günümüzün en eski İbranice yazıtlarından ve İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenen MÖ 925 tarihli Gezer Takviminden yaklaşık 100 sene daha eski.

Yazıtın Türkçe çevirisi şöyledir:

“Zülmetmeyin ve Tanrı'ya hizmet edin...Hakim ve dul kadın yas tuttular; İkamet eden yabancıları ve çocukların üzerinde gücü var, Reisler ve baş memurlar bir kral seçtiler. Topluluktan 60 hizmetçiyi işaretledi...”

M.Ö. 925 senesine dayanan Gezer Takvimi dünyada en eski İbranice yazıtlarındandır ve İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir. Takvim 8 cümleden oluşmakta. Her cümle ayların isimleri ve ekin dönemlerini belirtmektedir. Türkçe Çevirisi şöyledir:

"İki ay, geç ürünler (Eylül, Ekim)

İki ay, ekim (Kasım, Aralık)

İki ay, bahar ürünleri (Ocak, Şubat)

Bir ay, keten kesme (Mart)

Bir ay, arpa hasatı (Nisan)

Bir ay, genel hasat (Mayıs)

İki ay, bağ aralamak (Haziran, Temmuz)

Bir ay, yaz meyveleri (Ağustos)"

Yazıtın sol alt köşesinde, yazıtı yazanın ismi “Abi...” olarak geçmektedir ve büyük olasılıklar “Abijah” ismini yansıtmaktadır. Bu yazıt büyük olasılıkla çocuklar için hazırlanmış bir eğitim tabletidir. İsrail tarımsal bir toplum olduğundan dolayı genç nesilleri tarımsal bilgilerle yetiştirmek son derece önemliydi. Bir başka teoriye göre ise belki de yazıt yeni yazmayı öğrenen bir çiftçi tarafından yazılmış da olabilir. Ne olursa olsun, bu yazıt ve diğerleri MÖ 10. yüzyılda İsrail'de yazıt geleneğinin var olduğunun kanıtıdır. Yani şöyle sorayım: Bundan 3000 sene sonra arkeologlar ülkemizde bir Fen Bilgileri kitabı keşfetse en mantıklı sonuç ne olurdu? Elbette ki bu insanların kendilerine ait yazılı bir tarih kitabının da bulundurmasıdır. Sonuçta Kutsal Kitap bir dini kitabı olmakla birlikte aynı zamanda İsrail toplumunun tarihini anlatan kendi tarih kitabıdır. Dolayısıyla MÖ 11.yüzyılın öncesinde dayanan bir yazılı Tevratın olması oldukça makul bir düşüncedir.

Peki günümüze ulaşan en eski Kutsal Kitap nüshası nedir? Çoğu kişi Kutsal Kitap'ın en eski yazıtının M.Ö. 2. yüzyıla dayanan Kumran (Ölü Deniz) yazıtları olduğunu zanneder. Fakat Kumran yazıtlarından 400 sene daha eski bir yazıt var, o da “Ketef Hinnom” veya diğer ismiyle “Gümüş Muska Yazıtı”.

1979 Kudüs'te St. Andrews kilisesi yakınlarında gün ışığına çıkan bir antik mezarda bulunan bu iki küçük tomar binlerce senedir kilden yapılmış kapların içinde saklı duruyordu. 1979'da keşfedilmelerine rağmen 2000'li senelerin ortalarına kadar tomarlar parçalanabileceği korkusuyla açılmamış ve detaylı olarak incelenmemişler. İlk defa incelendiklerinde Arkeoloji dünyası hayrete düşmüş. Üstünde ne yazılıydı? Kutsal Kitap'tan ayetler! Her iki yazıtta Çölde Sayım 6:24-26 ayetleri mevcuttur: "RAB sizi kutsasın ve korusun; RAB aydın yüzünü size gösterecek ve size lütfetsin; RAB yüzünü size çevirecek ve size esenlik versin." Üstelik büyük tomarın arka tarafında Çölde Sayım 6. bölümün tümü ve Çıkış kitabından da ayet alıntıları mevcut!

Bu yazıtlar fevkalade önemlidir çünkü bir çok liberal ilim adamı Eski Ahit'in Babil Sürgünü sırasında yazıldığını (M.Ö. 580) öne sürmekteyken, bu yazıtlar en erken M.Ö. 8. veya 9. yüzyıla dayanan bir yazılı kelim geleneğinin var olduğuna dair kanıt sunmaktadır. Yani yıllardır ağızdan ağıza dolaşan liberal tezler bu küçük keşifle suya düşmüştür.

KAYNAKÇA:

- *Goldwasser, Orly. "How the Alphabet Was Born from Hieroglyphs." Biblical Archaeology Review, Mart/Nisan 2010, sf. 36-50, 74.
- *Rollston, Christopher A. "What's the Oldest Hebrew Inscription?." Biblical Archaeology Review, Mayıs/Haziran 2012, sf. 32-40, 66, 68.
- *Türkçe Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Eski ve Yeni Çevirisi.